

Štefka Batinić
Hrvatski školski muzej
Zagreb

UDK/ 371.4 (497.5) (091)

Primljeno: 2002. godine

Izvorni znanstveni članak /

Original scientific paper

HRVATSKI ŠKOLSKI SUSTAV U XX. STOLJEĆU

U radu se daje kronološki pregled bitnijih promjena hrvatskoga školskog sustava od prvog školskog zakona (1874.) do kraja XX. stoljeća, s naglaskom na osnovnu, srednjoškolsku i izobrazbu učitelja. Do kraja Drugoga svjetskog rata njegova se formalna struktura nije bitno mijenjala. Drugu polovicu XX. stoljeća obilježila je reforma školstva 50-ih godina i uvođenje obvezatne osnovne osmogodišnje škole te četverogodišnje umjesto osmogodišnje gimnazije, koja će reformom srednjoškolske izobrazbe 1974. biti ukinuta i 1991. ponovno vraćena. Posljednje desetljeće XX. stoljeća vrijeme je traganja za novim rješenjima koja bi pridonijela kvaliteti hrvatskoga školstva.

Ključne riječi: školski sustav, reforme školstva, povijest školstva, Hrvatska

UVOD

Cilj rada je dati kratak pregled inovacija (promjena) koje su tijekom XX. stoljeća uvedene u hrvatski školski sustav te ukazati na neke važnije rasprave (radove) koje su im prethodile ili su ih pratile, s posebnim naglaskom na tri komponente školskoga sustava: osnovnu, srednjoškolsku i izobrazbu učitelja. Pod pojmom školski sustav misli se na formalni prikaz regularnoga puta izobrazbe, dakle na stupnjeve izobrazbe, njihovo vremensko trajanje i kronološku dob njihovih polaznika. Inovacije u pedagoškom pogledu (nove pedagoške koncepcije, metode rada i sl.) te promjene ciljeva, zadataka i sadržaja izobrazbe, kao dijelova cjelokupnoga sustava odgoja i izobrazbe, ipak su teme za sebe.

Reforme izobrazbe uvijek su s jedne strane posljedica društvenih preokreta, a s druge strane odraz želje za modernizacijom školstva, odnosno društva. Hrvatski školski sustav bio je u XX. stoljeću česta meta promjena kao posljedica novih društveno–političkih prilika. Kako su se te prilike, gledano s vremenske distancije, brzo mijenjale, nije bilo dosta vremena za velike reformske zahvate u formalnoj strukturi školskoga sustava. Gotovo uvijek su bile promptne reakcije, odnosno intervencije kada je riječ o nastavnim sadržajima. Tako možemo konstatirati da se formalno ustrojstvo školskoga sustava, uspostavljeno u drugoj polovici XIX. stoljeća, zadržalo gotovo do sredine XX. stoljeća. Školski sustav koji je definiran 50–ih godina XX. stoljeća temeljitije promjene doživljava nakon dvadesetak godina. Epilog reforme iz 1974. danas je svima poznat. Do osmišljavanja novoga modela školskog sustava rješenje je pronađeno vraćanjem na stari. Raspadom Jugoslavije i stvaranjem suverene hrvatske države (1991.) stvoreni su uvjeti za samostalno kreiranje odgojno–izobrazbene politike. Prijedloga nije nedostajalo¹⁾, ali volje, snage, želje ili mogućnosti za njihovo ostvarenje svakako jest. Može li opravdanje biti složenost, odgovornost i zahtjevnost takvih procesa koji se uz mnogo poteškoća provode u gotovo svim zemljama?²⁾

PREDŠKOLSKI ODGOJ

Na temelju školskoga zakona iz 1874. donesena je 1878. Naredba o ustroju zabavišta. Glavna im je zadaća potpomaganje “kućnoga odgajanja” djece i pripremanje za školu. U zabavišta se primaju djeca koja su navršila tri godine. Mogu biti javna i privatna. Pohađanje zabavišta nije obvezatno. Zabavišne su se učiteljice školovale na posebnim tečajevima pri ženskim učiteljskim školama.

¹⁾ Više o tome: V. Strugar: *Ususret promjenama sustava odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj*, Napredak, 142(2001.)2, 218–224 te S. Antić: *Školstvo u Hrvatskoj*, u: *Školstvo u svijetu: komparativna analiza hrvatskog i europskog (svjetskog) školstva*, Zagreb, 1993., str. 268–296

²⁾ U svojoj studiji o izobrazbenim politikama i poteškoćama njihova provođenja L. Legrand, između ostaloga, kaže: “Izobrazba je u svojoj biti projekt. Djelovanje na djetinjstvo s namjerom da se razvije budući odrastao čovjek nužno znači odrediti daleke ciljeve (potrebno je barem deset godina da se šestogodišnje dijete dovede do kraja svojega školovanja) te odrediti srednjoročne praktične ciljeve. (...) Politička je vlast u svojoj biti ograničena vremenom, posebno u našim demokracijama koje se temelje na političkoj smjeni. Međutim, trajanje djelatnosti zakonodavnih tijela – koje u nas iznosi četiri godine – nije ni izdaleka dovoljno da se odredi i potpuno ostvari određeni plan. (...) Vjerojatno se zbog toga većina reforma u školstvu ne ostvaruje dokraja te su one s vremenom izložene dubokim preinakama koje ih iskrive ili čak ukinu” (*Obrazovne politike*, Zagreb, 1993., str. 9)

Zakon o narodnim školama iz 1929. propisao je obvezu osnivanja zabavišta u većim gradovima i industrijskim središtima. U njih se upisuju djeca s navršenom četvrtom godinom.

Republičkim zakonom o dječjim vrtićima iz 1956. dječji vrtići postaju dijelom općega sustava ustanova odgoja i izobrazbe, što će 1958. potvrditi i savezni Opći zakon o školstvu.

Zakonom o odgoju i osnovnom obrazovanju iz 1980. predškolski odgoj je definiran kao djelatnost odgoja i osnovne izobrazbe, obuhvaća djecu od navršene prve godine života, iznimno i ranije, do polaska u osnovnu školu. Proviđa se u dječjim jaslicama i vrtićima. Člankom 88. Zakona jamči se svoj djeci, posebno u godini prije polaska u osnovnu školu, obuhvaćenost jednim od društveno organiziranih oblika predškolskog odgoja.

OSNOVNA IZOBRAZBA

Osnovna škola, kao temelj cjelokupnoga školskog sustava, pruža osnovnu opću izobrazbu koja je u sadašnjem hrvatskom školskom sustavu ujedno i obvezatna izobrazba. Pojam osnovna škola istisnuo je 1958. pojam narodne škole koji je bio uveden zakonom iz 1929., iako se u Hrvatskoj u prvoj polovici XX st. najčešće rabio pojam pučke škole.

Kronološki pregled najvažnijih promjena na području osnovne izobrazbe:

1869. Austrijski Državni školski zakon (Reichsvolksschulgesetz). Primarno školstvo podijeljeno je na opće pučke (pet godina) i građanske škole (tri godine). Školska je obveza počinjala s navršenom šestom godinom života, a trajala je osam godina. Na temelju tog zakona doneseni su pokrajinski školski zakoni...
1870. ... za Istru.
1871. ... za Dalmaciju. Školska obveza počinje s navršenom šestom godinom i redovito traje do svršetka 12. godine, a do svršetka 14. godine učenici koji ne nastavljaju školovanje dužni su pohađati *ponavljajućicu*.
1874. Prvi školski zakon. Pučke se škole dijele na opće pučke i građanske škole. S općim pučkim školama spojene su opetovnice i po potrebi strukovni tečajevi. Djeca su sposobna za školu s navršenom šestom, a obvezatna s navršenom sedmom godinom života. Školska obveza traje pet godina pučke škole te dvije godine *opetovnice* (četiri razreda opće pučke škole, s time da se, ako se ne nastavlja

- školovanje, četvrti razred ponavlja). Školski odbor može osloboditi učenika s dobrim uspjehom ponavljanja četvrtog razreda. Opetovnica traje dvije godine, a održava se dva puta tjedno po dva sata. Građanska škola traje tri godine i u nju se upisuju učenici koji su završili opću pučku školu.
1888. Drugi školski zakon. Pučke se škole dijele na niže i više (terminološke promjene u odnosu na I. školski zakon). Viša pučka škola traje najviše četiri godine. (Iako u čl. 2 Glave prve Zakona stoji da se pučke škole dijele na niže i više, u tekstu se Zakona i dalje rabi i pojam opća pučka škola).
1929. Zakon o narodnim školama u Kraljevini Jugoslaviji. Narodne škole su osnovne (četiri godine) i više narodne škole (četiri godine). Školska obveza počinje s navršenom sedmom godinom u dotičnoj kalendarskoj godini. Obvezatno školovanje traje osam godina.
1946. Zakon o obvezatnom sedmogodišnjem školovanju. Sedmogodišnja škola zamišljena je kao najmasovniji tip škole u kojoj bi se provodila obvezatna sedmogodišnja izobrazba. U prva četiri razreda izvodi se razredna, a u sljedeća tri predmetna nastava. Nastajale su spajanjem osnovnih škola s nižim gimnazijama, odvajanjem nižih razreda potpunih gimnazija i njihovim spajanjem s osnovnim školama ili postupnim izrastanjem iz četverogodišnjih osnovnih škola.
1951. Zakon o narodnim školama. Uvodi se obvezatno osmogodišnje školovanje (za svu djecu od sedme do navršene 15. godine) koje se provodi u narodnim osmogodišnjim školama i u nižim gimnazijama, a u nedostatku osmogodišnjih škola obvezatna se izobrazba provodi u narodnim šestogodišnjim školama s posebnim nastavnim programom, odnosno u četverogodišnjim školama.
1954. Odluka o pretvaranju šestogodišnjih škola u narodne osnovne osmogodišnje škole.
1958. Savezni Opći zakon o školstvu. Konačno je definiran nov školski sustav na saveznoj razini – obvezatno osmogodišnje školovanje provodi se u jedinstvenoj osmogodišnjoj osnovnoj školi. Poslije završene osnovne škole školovanje se može nastaviti u stručnim školama i gimnazijama. Na temelju toga zakona u Hrvatskoj je 1959. donesen Zakon o osnovnoj školi.

Na temelju navedene kronologije mogao bi se steći krivi dojam o stvarnom stanju stvari, posebice kad je u pitanju obvezatna izobrazba, koja se u stvarnosti mijenja tek nakon Drugoga svjetskog rata. Naime, zakonom iz 1929. proklamirano obvezatno osmogodišnje školovanje – četiri razreda osnovne škole te četiri razreda više narodne, građanske škole ili niže gimnazije – ostalo je mrtvo slovo na papiru, jer niti je država osigurala uvjete za njegovo provođenje niti je na bilo koji način sankcionirano izbjegavanje te obveze. Školska se obveza u gotovo čitavoj prvoj polovici XX. stoljeća svodila na nižu (četverorazrednu) pučku školu. Školski zakon iz 1888. obvezivao je, doduše, i na pohađanje opetovnice³⁾, ali nije dosljedno proveden u praksi.

Problematika općega osnovnog školovanja aktualizirana je u raspravama koje su se vodile dvadesetih godina. Svoja viđenja narodne škole, prijedloge i kritike predloženoga nacrtu Zakona o narodnim školama u Hrvatskoj su iznosili Josip Škavić⁴⁾, Jure Turić⁵⁾, Ljuboje Dlustuš⁶⁾, Sigismund Čajkovac⁷⁾ i drugi. Nade u poboljšanje prosvjetnih prilika u novoj državi vjerojatno su bile poljuljane već samom činjenicom da je trebalo proći više od deset godina za donošenje novoga unificiranog školskog zakona, a kada je konačno stupio na snagu, nisu bili osigurani ni minimalni uvjeti za njegovo dosljedno provođenje. Razočaranje prosvjetnom politikom u Hrvatskoj kulminiralo je 30-ih godina. “*Država daje velike sume u razne druge svrhe, a ne daje za ono što je najpotrebnije*”, ističe Čajkovac⁸⁾ te konstatira kako je “*u Hrvatskoj i Slavoniji golem nazadak naprama prijašnjem vremenu*”.⁹⁾ Uspostavom Banovine Hrvatske povećavaju se izgledi za poboljšanje prosvjetnih prilika u Hrvatskoj. U predavanju održanom u Hrvatskom učiteljskom domu 29. prosinca 1939. Čajkovac iznosi *temeljna načela za školski zakon*, ponavlja svoje teze o potrebi povećanja

³⁾ Učenici koji nisu nastavljali školovanje nakon završene niže pučke škole bili su obvezatni dvije do tri godine pohađati opetovnicu u kojoj su ponavljali i proširivali znanja stečena u općoj pučkoj školi. Opetovnice su bile spojene s nižim pučkim školama, a učitelji pučkih škola bili su dužni besplatno poučavati u opetovnicama. Opetovna se obuka održavala dva puta tjedno po dva sata, ne računajući vjeronauk. U razdoblju između dva rata opetovnice postupno zamiru.

⁴⁾ *Osnovna škola i narodno društvo*, Napredak, 60(1919.) 7–9, str. 176–186

⁵⁾ *Osnova za preobražavanje naroda školom*, Zagreb, (1919.) te *Osnova zakona za odgoj i obrazovanje sve mladeži pedagoški organizovanim životom, tjelesnim i duhovnim radom u školi, porodici i društvu*, Sarajevo, 1924. (također objavljivano u nastavcima u sarajevskom “Uzgajatelju” tijekom 1924.)

⁶⁾ *Nova školska osnova : razmatranja o nacrtu zakona o narodnim školama u kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca*, Osijek (1920.)

⁷⁾ *Zadatak naše osnovne škole*, Napredak, 63(1922.)5–6, str. 97–105 te *Osnovna načela novoga školskog zakona*, Napredak, 68(1928.)8–9, 10, str. 209–215, 280–285

⁸⁾ *Osmogodišnje školovanje* : predavanje prof. dr. Sigismunda Čajkovca na osamnaestoj glavnoj skupštini Jugoslovenskog učiteljskog udruženja u Zagrebu 21.8.1938., Zagreb, 1938., str. 7

⁹⁾ Isto, str. 8

nja obvezatne izobrazbe, razočaranju u dosadašnju prosvjetnu politiku koja se ubuduće u Hrvatskoj treba razvijati u duhu ideologije braće Radić.¹⁰⁾

U doba Nezavisne Države Hrvatske ponovno se rabi pojam pučke škole. Oživljavaju se dvogodišnje produžne škole (seoske i gradske) za one učenike koji nakon četvrtoga razreda pučke škole ne nastavljaju školovanje.

Školskim zakonom iz 1946. uvodi se obvezatno sedmogodišnje školovanje¹¹⁾ za svu djecu od sedme do 15. godine života. Kako, međutim, nisu postojali uvjeti za njegovo dosljedno provođenje, u praksi su funkcionirala različita kompromisna rješenja.

Građanske škole pretvaraju se u niže razrede gimnazije ili više razrede osnovne škole. U skladu s određenim mogućnostima, u prvom petogodišnjem planu razvitka narodne privrede iz 1947. planirana je realizacija obvezatnog školovanja za samo 60 posto školskih obveznika.¹²⁾ Zakon o narodnim školama iz 1951. propisao je obvezatno osmogodišnje školovanje, ali je također, s obzirom na nedostatnu infrastrukturu, ponudio kompromisna rješenja, primjerice šestogodišnju školu kao prijelazan tip škole u krajevima u kojima nisu postojali uvjeti za osmogodišnje obvezatno školovanje.¹³⁾ Inače, spomenuti je zakon uslijedio prije Općega uputstva o školama za opće obrazovanje kojim je 1952., na razini federacije, prihvaćena inicijativa 3. plenuma CK SKJ (1950.) o obvezatnom osmogodišnjem školovanju. Saveznim Općim zakonom o školstvu (1958.), odnosno hrvatskim Zakonom o osnovnoj školi (1959.) konačno je definirano osnovno školovanje koje se u pogledu svoje formalne strukture nije promijenilo do danas.

¹⁰⁾ *Temeljna načela za školski zakon*, Napredak, 81(1940.)2,3, str. 49–58, 97–109; rad je iste godine objavljen i u beogradskom Učitelju.

¹¹⁾ Savezni Zakon o obaveznom sedmogodišnjem školovanju donesen je već 1945. Na temelju njega republike su donosile svoje zakone. Više o problematici sedmogodišnjeg obvezatnog školovanja u članku Ive Tošića, *Pedagoški rad*, 1(1946.)1, str. 27–38

¹²⁾ Steinman, Z.: *Obavezno školovanje u SR Hrvatskoj*, Zagreb, 1964., str. 9

¹³⁾ Isto. Prilagođavanje određenim uvjetima u rješavanju problema obvezatnog školovanja zagovarao je 1928. S. Čajkovac, predlažući da se, s obzirom na različite uvjete u tadašnjoj zajedničkoj državi, ne primjenjuje načelo “momentalne unifikacije”. U naprednijim krajevima, u kojima za to postoje uvjeti, treba povećati obvezatno školovanje, a u “zaostalim krajevima” taj bi proces išao postupno, odnosno u skladu s realnim mogućnostima (Napredak, 1928.).

OPĆA SREDNJOŠKOLSKA IZOBRAZBA (GIMNAZIJE, REALNE GIMNAZIJE, REALKE)

Kronološki pregled važnijih datuma u razvoju gimnazija:

1850. Osnova za organizaciju austrijskih gimnazija i realka (1849.) propisana je i za hrvatske gimnazije. Gimnazija traje osam godina. Četiri niža razreda čine malu ili nižu gimnaziju. Niža gimnazija osposobljava učenike za prijelaz u višu gimnaziju ili u neku drugu srednju školu, a viša za upis na sveučilište. Nakon završetka osmogodišnje gimnazije polaže se ispit zrelosti. Realke se osnivaju 50–ih godina XIX. st., najprije kao nesamostalni zavodi, uz glavne škole, s ciljem pružanja šire izobrazbe u *realnim* predmetima. U početku su trajale dvije do tri godine (male realke).
1869. Male (niže) realke postaju četverogodišnje i tako se uvrštavaju u niz pravih srednjih škola, a velike (više) potpune realke sedmogodišnje škole. Realka se po svojem programu približila gimnaziji. Razlika je samo u tome što je u gimnaziji težište na klasičnim, a u realci na živim jezicima.
1892. Naredba Kr. hrv.–slav.–dalm. zemaljske vlade, Odjela za bogoštolje i nastavu. Osniva se privremeni ženski licej, osmogodišnja srednja škola za žene.
1894. Reorganizacija realka – kao rezultat inicijative o reformi srednjih škola. Realke (u Zagrebu, Osijeku i Zemunu) pretvaraju se u osmorazredne realne gimnazije nakon kojih je također moguć upis na sveučilište.
1929. Zakon o srednjim školama. Srednje su škole potpune (s osam razreda) ili nepotpune (s prva četiri razreda). Tipovi srednjih škola su: realna gimnazija, realka i klasična gimnazija.
1958. Opći zakon o školstvu. Gimnazije su četverorazredne opće srednje škole. Proces dokidanja osmorazredne gimnazije počeo je paralelno s povećanjem obvezatne osmogodišnje izobrazbe, pretvaranjem nižih razreda gimnazija u više razrede osnovnih škola.
1974. Rezolucija X. Kongresa SKJ o odgoju i obrazovanju – idejna osnova reforme srednjoškolske izobrazbe. Ukinute su gimnazije, a srednjoškolsko se obrazovanje organizira u pripremnom (zajedničke osnove nastavnog plana i programa) i završnom stupnju

(usmjerenje). Prvi naraštaj krenuo je u reformiranu srednju školu šk. god. 1975./76.

1991. Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Hrvatske usvaja prijedlog Zavoda za školstvo *Promjene sustava srednjeg obrazovanja* kojim se (ponovno) uvode tri vrste srednjih škola: gimnazije, umjetničke i stručne. Promjene su 1992. potvrđene Zakonom o srednjem školstvu.

Exner–Bonitzovom Osnovom za organizaciju austrijskih gimnazija i realka iz 1849.¹⁴⁾ stvorena je institucija gimnazije koja je opstala čitavo jedno stoljeće. Pokušaj reforme srednje škole 1894. završio je preustrojem nekih realka u realne gimnazije, dok je humanistička gimnazija, unatoč suprotnoj želji tadašnjega predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu, Ise Kršnjavoga, ostala netaknuta. Naime, Kršnjavi 1919. priznaje kako je, uvidjevši slabe strane humanističke gimnazije i realke, unatoč mnogim poteškoćama, uveo tip realne gimnazije kao prvi korak ka jedinstvenoj srednjoj školi i oduzimanju privilegiranoga položaja humanističkoj gimnaziji.¹⁵⁾

Najavljena reforma srednjoškolske nastave¹⁶⁾, odmah nakon uspostave Kraljevine SHS, pobudila je veliko zanimanje hrvatske stručne javnosti. Među prvima se svojim primjedbama oglasio I. Kršnjavi zalažući se za jedinstvenu šestogodišnju srednju školu na temelju modernih jezika.¹⁷⁾ Formiran je i Odbor za reformu srednje škole.¹⁸⁾ Nastavni vjesnik, glasilo Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora, objavljuje 20–ih godina više rasprava gimnazijskih i sveučilišnih profesora s tom temom. Sve to nije bitno utjecalo na novi zakon o srednjim školama koji je 1929., zapravo, potvrdio postojeće stanje. Gimnazija, realna gimnazija i realka zadržale su svoj dotadašnji status.

¹⁴⁾ Od 1850. vrijedi i za hrvatske i ugarske srednje škole. Kako je provedena u doba ministra bogoštovlja i nastave Lea Thuna, poznata je i pod nazivom *Thunova reforma*.

¹⁵⁾ I. Kršnjavi: *Primjedbe uz "Načela o uredjenju srednjih škola u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca" i uz "Nacrt Zakona o narodnim školama u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca"*. Zagreb, 1919., str. 6. Zanimljiv je također i osvrt Kršnjavoga na osnutak zagrebačkoga ženskog liceja: "Da osnujem čisti tip jedinstvene srednje škole nesmetano od inveterovanih predrasuda, koje kao kakova bolest baštinom prelaze od jedne generacije na drugu, osnovao sam novu gimnaziju na temelju modernih jezika za djevojke. Da nikoga ne poplašim dao sam joj nećužno ime liceja a da svladam velike protivštine protiv zamisli, da se djevojkama dade prilika za višu naobrazbu, morao sam liceju dati tobože karakter učiteljske škole pridavši mu pedagogiju kao relativno obligatni predmet."

¹⁶⁾ Ministarstvo prosvjete u Beogradu formiralo je Prosvjetni odbor koji je 1919. izradio organizacijsku osnovu za srednje škole.

¹⁷⁾ I. Kršnjavi: *Primjedbe...*, Zagreb, 1919. str. 7–8

¹⁸⁾ Nastavni vjesnik, uz br. 10 iz 1919., donosi poseban prilog u kojem su izneseni prijedlozi D. Trbojevića, J. Turića, S. Matičevića i I. Krmpotića.

Nije bilo sumnje da će u Jugoslaviji, nakon Drugoga. svjetskog rata, gimnazija, kao simbol buržoaskog naslijeđa, konačno doživjeti temeljite promjene. Prvi korak počeo je uvođenjem sedmogodišnjega, zatim osmogodišnjega obvezatnog školovanja i, paralelno s tim, pretvaranjem nižih gimnazija u više razrede osnovne škole, što gimnaziju svodi na njezine više razrede. Ona gubi svoj “privilegiran” položaj i postaje jedan od tipova škola drugoga stupnja,¹⁹⁾ ali i dalje u planovima aktualnih prosvjetnih političara ostaju prisutne ideje o nužnosti njezine temeljite preobrazbe i prilagodbe novim društvenim uvjetima. Unatoč činjenici “da gimnazija kao škola obavlja važnu funkciju i izvan svojeg primarnog zadatka, tj. pripreme za nastavak studija, jer se na osnovi potreba svršeni učenici gimnazija mogu elastično uključiti u razne službe”²⁰⁾, uslijedila je 1974. reforma srednjeg školstva koja je najdublje zahvatila gimnazije.

Reformom se željela postići srednja izobrazba koja će svakog polaznika osposobiti za rad i za nastavak školovanja. Rezultat je bio velik broj programa koji tada nije imala nijedna europska zemlja. Ukinute su gimnazije, a srednjoškolska se izobrazba organizira u pripremnom (zajedničke osnove nastavnog plana i programa) i završnom stupnju (usmjerenje). Prvi naraštaj krenuo je u reformiranu srednju školu šk. god. 1975./76. Reforma srednjih škola doživjela je brojne kritike 80-ih godina. Zakonom o usmjerenom obrazovanju 1982. napušta se koncepcija pripremnog i završnog stupnja i utvrđuje usmjeravanje u struku od početka srednje izobrazbe. Smanjuje se također i broj programa s 1 132, koliko je bilo u početku, na 320, koliko ih je bilo šk. god. 1986./87.²¹⁾ Usputne intervencije i korekcije nisu mogle spasiti loš temeljni koncept koji se, konačno, 1991. napušta, ali ne prijelazom na novi, već povratkom na stari model.

STRUČNA IZOBRAZBA

Ekspanzija stručnih škola u Hrvatskoj počinje u drugoj polovici XIX. stoljeća. Njihova je glavna zadaća prenošenje stručnih znanja i sposobnosti potrebnih za obavljanje određenih poslova u gospodarstvu, trgovini i obrtu.

Stručne se škole u prvoj polovici XX. stoljeća, prema modelu s kraja XIX. stoljeća, kreću u rasponu od šegrtskih škola do onih koje su imale status potpunih srednjih škola (srednje poljoprivredne i tehničke škole, trgovačka akademija) i u koje su se upisivali učenici sa završenom višom pučkom ili

¹⁹⁾ Uz najrasprostranjeniji opći smjer postojale su i gimnazije prirodnoga i pedagoškog smjera te u Zagrebu Matematička i Jezična gimnazija (Enciklopedija Jugoslavije, sv. 5, Zagreb, 1988.).

²⁰⁾ B. Svilokos: *O nekim pitanjima reforme gimnazije*, Pedagoški rad, 29(1974.)5–6, str. 202

²¹⁾ A. Mijatović: *Osnove ustroja školskog sustava*, Zagreb, 1994.

nižom srednjom školom. Tridesetih se godina posebna pozornost posvećivala građanskim školama.²²⁾ Zakonom o građanskim školama iz 1931. ta škola traje četiri godine, a u nju se upisuju učenici koji su završili četiri razreda osnovne škole. Od 1936. ima rang niže srednje škole.

Godine 1926. stručne škole su izdvojene iz ovlasti Ministarstva prosvjete i dodijeljene Ministarstvu industrije, trgovine i obrta. Taj je postupak, unatoč dobroj namjeri, više odmogao nego pomogao razvoju stručnoga školstva.²³⁾

Stručno je školstvo trebalo obuhvatiti široke slojeve društva i tako omogućiti stručnu i društvenu afirmaciju običnog čovjeka, ali i potaknuti cjelokupan privredni napredak zemlje. Ono se, međutim, unatoč svim nastojanjima u Hrvatskoj nije razvijalo zadovoljavajućim ritmom. Društvene i političke prilike nakon Prvoga svjetskog rata samo su ga dodatno usporile.

Neposredno nakon Drugoga svjetskog rata šegrtske su škole zamijenjene školama učenika u privredi. Za izobrazbu kvalificiranih radnika osnovane su industrijske škole, a proširena je i mreža srednjih stručnih škola. Od 1952. sve su stručne škole, umjesto pod upravom resornih ministarstava, u ovlasti ministarstva prosvjete. Općim zakonom o školstvu 1958. definiran je i (pod)sustav stručne izobrazbe. Stručne se škole dijele na: škole za kvalificirane radnike, škole za visokokvalificirane radnike, tehničke i druge stručne škole za privredu i javne službe te umjetničke škole. Temeljem Rezolucije o načelima izgradnje sistema stručnog obrazovanja, koju je donio Sabor SR Hrvatske,²⁴⁾ škole za kvalificirane radnike i tehničke škole integrirane su u jedinstvene školske centre s pripremnom (opći i općetehnički sadržaji) i završnom fazom (posebni sadržaji za pojedina zanimanja). Uvođenjem *jedinstvenoga puta usmjerene izobrazbe i odgoja*²⁵⁾, srednjoškolska izobrazba postaje zapravo nužnom izobrazbom za zanimanje. Dotadašnja podijeljenost između srednjih općeizobrazbenih i stručnih škola u praksi je zamijenjena podjelom na neproizvodna i proizvodna zanimanja. Promjenama sustava srednje izobrazbe iz 1991. stručne se škole dijele na tehničke i njima srodne (četverogodišnje) te škole za zanimanja (trogodišnje).

²²⁾ Prvi školski zakon (1874.) omogućuje otvaranje *građanskih škola* u Hrvatskoj i Slavoniji (u Vojnoj krajini postoje od 1871., a u Dalmaciji i Istri od 1869.). Njih su pohađali učenici koji su nakon završene niže pučke škole željeli steći neka praktična znanja s područja obrta, trgovine ili gospodarstva. Drugim školskim zakonom (1888.) građanske su škole pretvorene u *više pučke škole* koje neko vrijeme zadržavaju obrtno-trgovačko-gospodarstveni smjer, ali zbog njihova slabog polaska vlada im 1894. dodjeljuje realni smjer i pretvara ih u općeizobrazbene škole s nastavnim programom nižih realnih gimnazija. Uspostavom Kraljevine SHS u Hrvatskoj, kako su postojale u ostalim krajevima države, ponovno stupaju na scenu građanske škole. Unatoč praktičnim smjerovima (obrotno-industrijski, trgovački i poljoprivredni) građanske su škole svrstavane u kategoriju općeizobrazbenih škola. No, kako ih, ipak, ne možemo staviti u rang s gimnazijama, u ovom su radu, uvjetno, svrstane pod stručne škole.

²³⁾ I. Ursić: *Problemi srednje škole i srednjoškolske omladine u Hrvatskoj*, Zagreb, 1941., str. 11

²⁴⁾ *Stručno obrazovanje*, (1965.)4–5, str. 3–19

²⁵⁾ N. Potkonjak: *Sistem obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji*, Beograd, 1980., str. 72

IZOBRAZBA UČITELJA

Kronološki pregled važnijih promjena u izobrazbi učitelja:

1874. Prvi školski zakon. Učitelji pučkih škola osposobljavaju se u preparandijama. Preparandije traju tri godine. Uz svaku preparandiju mora biti opća pučka škola, kao vježbaonica za buduće učitelje. U preparandiju se mogu upisati mladići s navršenom 15. godinom i završenom malom gimnazijom, malom realkom ili građanskom školom te djevojke s navršenom 15. godinom i završenom građanskom (višom djevojačkom) školom. Nakon trogodišnjega školovanja preparandi(ce) polažu ispit iz svih predmeta pred posebnim povjerenstvom i dobivaju svjedodžbu kao dokaz osposobljenosti za službu u općoj pučkoj školi. Učitelji općih pučkih škola polažu pred ovlaštenim povjerenstvom ispit za službu u građanskim školama.
1888. Drugi školski zakon. Umjesto pojma preparandija uvodi se pojam učiteljska škola koja, umjesto tri, traje četiri godine. Krajem prve, druge i treće godine polažu se godišnji ispiti, a krajem četvrte ispit zrelosti, nakon čega se stječe osposobljenost za službu privremenoga učitelja. Za stalno namještenje u općim pučkim školama potrebna je *svjedodžba osposobnica* koja se stječe ispitom pred povjerenstvom nakon dvije godine *povoljnoga praktičnoga službovanja*. Ta je svjedodžba uvjet za polaganje učiteljskog ispita za više pučke škole.
1919. Naredba povjerenstva za prosvjetu i vjere u Hrvatskoj i Slavoniji. Osniva se Viša pedagoška škola u Zagrebu sa svrhom izobrazbe učitelja za više pučke (građanske) škole. Školovanje traje dvije godine. Uvjet je završena učiteljska škola i položen učiteljski ispit. Kandidati koji uspješno završe školu dobivaju “Apsolutorij o svršenim naukama u Višoj pedagoškoj školi”.
1920. Uredba o višoj pedagoškoj školi Ministarstva prosvjete KSHS. VPŠ traje dvije godine za kandidate koji se spremaju za nastavnike građanskih škola, a tri godine za kandidate koji se spremaju za nastavnike učiteljskih škola i školskih nadzornika.
- 1926.–1930. VPŠ traje četiri godine
1929. Zakon o učiteljskim školama. U učiteljskim se školama školuju učitelji narodnih škola. Uvjet za upis je završena niža srednja

- škola i prijamni ispit koji propisuje ministar prosvjete. Školovanje traje pet godina.
1941. Zakonska odredba o Visokoj pedagoškoj školi. VPŠ u doba NDH traje četiri godine.
- 1945.–1954. Učiteljske škole traju četiri godine.
1960. Zakon o pedagoškim akademijama. Više pedagoške škole postaju pedagoške akademije koje školuju nastavnike osnovnih škola (odsjek za razrednu i odsjek za predmetnu nastavu). Školovanje traje dvije godine, a mogu se upisati svršeni učenici gimnazija i stručnih škola. Učiteljske se škole ukidaju (šk. god. 1960./61. upisuje se posljednja generacija).
1992. Visokoškolska izobrazba učitelja.

Učiteljska je izobrazba u drugoj polovici XIX. stoljeća regulirana u sklopu zakona o pučkim školama. Pitanje reforme učiteljske izobrazbe u XX. stoljeću postalo je, kao i ostala školska pitanja, aktualno u tijeku izrade nacrtu novih školskih zakona u novoj državi, Kraljevini SHS. Novootvorena Viša pedagoška škola (VPŠ) u Zagrebu pripremala je učitelje građanskih škola i školske nadzornike i na neki je način bila odskočna daska ambicioznijim učiteljima pučkih škola. O njezinoj ulozi u sustavu učiteljske izobrazbe polemizirali su 1922. školski nadzornik Ivo Radovanović i učitelj građanske škole Josip Lokas.²⁶⁾ U stručnim je krugovima vladalo nepodijeljeno mišljenje o nužnosti reorganizacije učiteljske izobrazbe. Profesor zagrebačke VPŠ Stjepan Ratković ističe potrebu fakultetske izobrazbe učitelja, ali kako to, zbog nepostojanja minimalne infrastrukture, nije bilo moguće provesti, preostala je jedina realna mogućnost – proširenje učiteljskih škola s četiri na pet godina.²⁷⁾ Ratković također predlaže reviziju nastavnoga plana i programa za učiteljske škole, o čemu su, između ostalih, pisali Josip Škavić²⁸⁾ i Antun Tunkl²⁹⁾. Salih Ljubunčić se zalaže za ukidanje postojećih učiteljskih škola i otvaranje dvogodišnjih učiteljskih akademija u kojima bi se stjecala stručna učiteljska izobrazba, a opća izobrazba

²⁶⁾ U brošuri *Unifikacija i reforma osnovne nastave : osobitim obzirom na izobrazbu učitelja*, Split, 1922. (referat na II. učiteljskom kongresu u Sarajevu 1922.) Radovanović osporava konstruktivnu ulogu VPŠ koja “odnašajući najbolje sile učiteljske, djeluje u moralnom i materijalnom pogledu upravo destruktivno na osnovnu školu”, a Lokas smatra kako su VPŠ “bezuvjetno potrebne za daljnju naobrazbu učitelja” (Kratak osvrt na raspravu gosp. I. Radovanovića *Unifikacija...*, Zagreb, s.a.).

²⁷⁾ S. Ratković: *Novo uređenje učiteljskih škola*, Napredak, 63(1922.)9–10, str. 256–289

²⁸⁾ *Nova obučna osnova za učiteljske škole*, Napredak, 63(1922.)1–2, str. 29–35; 64(1923.)1–2, str. 39–43

²⁹⁾ *Naučna osnova za učiteljske škole*, Napredak, 65(1924.)4–6, str. 93–97

³⁰⁾ *Više pedagoške škole*, Napredak, 69(1928.)1–2, str. 19–26

provodila bi se u realnim gimnazijama.³⁰⁾ Iako su zakonom iz 1929. učiteljske škole produžene s četiri na pet godina, u praksi nije došlo do očekivanoga poboljšanja kvalitete učiteljske izobrazbe.³¹⁾ Pitanje “odgoja učiteljskog podmlatka” postaje jedno od “najtežih prosvjetnih problema” u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.³²⁾ Tom su se problematikom, između ostalih, bavili Stjepan Ratković³³⁾, Mate Demarin³⁴⁾ i Mato Božičević³⁵⁾. Do veće reorganizacije učiteljskih škola nije došlo, osim što su zapravo ponovno postale četverogodišnje. U peti razred, u kojem su se poučavali samo stručni predmeti, upisivali su se učenici koji su završili srednju školu i željeli se osposobiti za pučke učitelje.

U prvom desetljeću nakon Drugoga svjetskog rata učiteljska je škola također četverogodišnja. Zbog nedostatka školovanoga učiteljskog kadra primjenjivana su različita kompromisna rješenja. Stabiliziranjem stanja vraća se petogodišnja učiteljska škola u kojoj su se školovali učitelji razredne nastave, a nastavnici predmetne nastave pripremali su se u višim pedagoškim školama. To, međutim, nije značilo i dugoročnije rješenje pitanja školovanja učiteljskog kadra. Komisija za reformu školstva pedesetih godina priprema i prijedloge za reformu izobrazbe nastavnika³⁶⁾ koja će početkom 60-ih godina rezultirati ukidanjem učiteljskih škola i stvaranjem pedagoških akademija. Dvogodišnji učiteljski studij trajao je do 1992., kada se konačno uvodi visokoškolska izobrazba učitelja.

SVEUČILIŠTE

Zakonom iz 1874. utemeljeno je moderno Sveučilište u Zagrebu. Pravni i Bogoslovni fakultet bili su organizacijski sređeni a Filozofski se fakultet postupno proširivao osnivanjem novih katedra, posebice u okviru matematičko–prirodoslovnog odjela iz kojih su kasnije nastajali samostalni fakulteti. Do sedamdesetih godina XX. stoljeća Zagreb je bio jedino sveučilišno središte u Hrvatskoj. Godine 1973. osniva se sveučilište u Rijeci, 1974. u Splitu, 1975. u Osijeku. Fakulteti u ostalim gradovima djeluju pod okriljem spomenutih sveučilišta.

³¹⁾ J. Demarin: *O učiteljskom obrazovanju*, Napredak, 76(1935.)8–9, str. 375–382

³²⁾ F. Filipović: *Odgoj i obrazovanje učiteljskog podmlatka*, Napredak, 82(1941.)4–6, str. 210–218

³³⁾ *Osnovna pitanja za novo uređenje visoke pedagoške škole*, Napredak, 82(1941.)4–6, str. 202–210

³⁴⁾ *O obrazovanju hrvatskog učiteljstva*, Napredak, 82(1941.)4–6, str. 219–221

³⁵⁾ *Organizacijski problemi hrvatskog pučkog školstva : prijedlog za reorganizaciju učiteljskog obrazovanja*, Napredak, 84(1943.)3–4, str. 65–85

³⁶⁾ Objavljena je serija publikacija Komisije za reformu školstva. Pitanja izobrazbe nastavnog kadra obrađena su u brošurama *Problemi školske reforme* (Beograd, 1956.) i *Obrazovanje nastavnog kadra u novom sistemu obrazovanja i vaspitanja* (Beograd, 1957.).

ZAKLJUČAK

Pregled strukturalnih promjena u hrvatskom školskom sustavu od njegova konstituiranja u drugoj polovici XIX. stoljeća do kraja XX. stoljeća pokazuje da se, zbog njihove dubine i širine, samo promjene koje je doživio 50–ih i 70–ih godina XX. stoljeća mogu nazvati reformama. Uzmemo li u obzir činjenicu da je reforma iz 50–ih preživjela (je li i u kojoj mjeri uspjela pitanje je o kojem se može raspravljati) te da je reforma iz 70–ih doživjela totalni neuspjeh, možemo zaključiti da je školski sustav, unatoč želji svake nove vlasti da ga mijenja, prilično otporan. Promjena i intervencija, kao što se vidi iz navedene kronologije, ipak je bilo, što samo ukazuje na činjenicu većeg uspjeha (ili manje štete) metoda malih koraka.

Sve manjkavosti ovoga rada trebale bi ukazati na potrebu opsežnije studije o razvoju modernoga hrvatskog školstva, od njegova konstituiranja u drugoj polovici XIX. stoljeća do danas, koja bi uz sve navedene komponente nužno obuhvatila i ostale oblike školstva kao što su, primjerice, školovanje djece s posebnim potrebama, izobrazba odraslih i sl. Takva je knjiga nužna ne samo zbog potrebe sistematizacije činjenica i rekapitulacije važnog područja u razvitku jedne države i društva već i kao teoretska podloga za osmišljavanje i planiranje budućih strategija razvoja hrvatskoga školstva.

LITERATURA³⁷⁾

1. Antić, Stanislav: *Europske razvojne perspektive i obrazovanje*, Napredak, 133(1992.)4, str. 383–391
2. * * * : *Pristup projektiranju novog sistema odgoja i obrazovanja*, Napredak, 132(1991.)4, str. 436–440
3. * * * : *Problemi, dileme i perspektive razvoja obrazovanja*, Obrazovanje i rad, 12(1989.)5, str. 7–67
4. * * * : *Srednje škole pred 21. stoljećem*, Pedagoški rad, 45(1990.)3, str. 255–263
5. Bazala, Vladimir: *Od klasičnog do modernog sveučilišta*, Zbornik za historiju školstva i prosvjete, 3(1967.), str. 5–37
6. Božićević, Mato: *Organizacijski problemi hrvatskog pučkog školstva : prijedlog za reorganizaciju učiteljskog obrazovanja*, Napredak, 84(1943.)3–4, str. 65–85
7. Busija, Josip: *Viša pedagoška škola u Zagrebu u borbi za visokoškolsko obrazovanje učitelja (Od 1931. do 1940. godine)*, Zbornik za historiju školstva i prosvjete, 10(1977.), str. 123–142

³⁷⁾ Popis literature, uz naslove korištene za pisanje rada, predstavlja i širi izbor literature vezane uz problematiku hrvatskoga školskog sustava, a rađen je *de visu*.

8. Cuvaj, Antun: *Školski zakon od 31. listopada 1888. : s provedbenim naredbama i načelnim rješidbama*, Zagreb: Troškom i nakladom Kr. zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, 1901.
9. * * * : *Školski zakon od 31. listopada 1888. : s provedbenim naredbama i načelnim rješidbama, knjiga II*, Zagreb: Troškom i nakladom Kr. zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, 1910.
10. Čajkovic, Sigismund: *Osmogodišnje školovanje : predavanje prof. dr. Sigismunda Čajkovca na osamnaestoj glavnoj skupštini Jugoslovenskog učiteljskog udruženja u Zagrebu 21. 8. 1938.*, Zagreb, 1938.
11. * * * : *Osnovna načela novoga školskog zakona*, Napredak, 68(1928.)8–9, 10, str. 209–215, 280–285
12. * * * : *Temeljna načela za školski zakon*, Napredak, 81(1940.)2,3, str. 49–58, 97–109
13. * * * : *Zadatak naše osnovne škole*, Napredak, 63(1922.)5–6, str. 97–105
14. Defrančeski, Ante: *Oko reforme naše osnovne nastave*, Zagreb: preštampano iz Napretka, 1935.
15. Demarin, Josip: *O učiteljskom obrazovanju*, Napredak, 76(1935.)8–9, str. 375–382
16. * * * : *Povijest i razvitak viših pedagoških škola u Hrvatskoj*, Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1954.
17. Demarin, Mate: *Ideje Stjepana Radića o reformi školstva*, Savremena škola, 14(1940.)5, str. 113–127
18. * * * : *O obrazovanju hrvatskog učiteljstva*, Napredak, 82(1941.)4–6, str. 219–221
19. Dlustuš, Ljuboje: *Nova školska osnova : razmatranja o nacrtu zakona o narodnim školama u kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca : preštampano iz "Hrvatske Obrane", Osijek (1920.)*
20. *Dokumentacija o stanju školstva i obrazovanja u SR Hrvatskoj*, Zagreb, 1963.
21. *Enciklopedija Jugoslavije, sv. 5. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1988.*
22. *Europska orijentacija hrvatskog školstva*, Zagreb: Hrvatski pedagoško–književni zbor, 1995.
23. Filipović, Franjo: *Odgoj i obrazovanje učiteljskog podmlatka*, Napredak, 82(1941.)4–6, str. 202–210
24. *Hrvatsko srednje školstvo: zbirka propisa*. Zagreb: Croatiaprojekt, 1997.
25. *Iz Odbora za reformu srednje škole*, Nastavni vjesnik, 27(1919.), prilog br. 10, str. 1–10
26. Jergović, Mato: *Uvođenje završnog stupnja usmjerenog obrazovanja*, Pedagoški rad, 32(1977.)7–8, str. 353–364
27. Knežević, Radoje L.: *Sistem školstva u Jugoslaviji*. U: *Pedagoška Jugoslavija 1918–1938.*, Beograd, 1939., str. 246–272
28. *Komisija za reformu školstva: Obavezna osmogodišnja škola u novom sistemu obrazovanja i vaspitanja*, Beograd, 1957.
29. *Komisija za reformu školstva: Obrazovanje nastavnog kadra u novom sistemu obrazovanja i vaspitanja*, Beograd, 1957.
30. *Komisija za reformu školstva: Predlog za reformu gimnazije*, Beograd, 1957.
31. *Komisija za reformu školstva: Prijedlog sistema obrazovanja i odgoja u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji*, Beograd, 1957.

32. *Komisija za reformu školstva: Problemi školske reforme*, Beograd: Nolit, 1956.
33. *Komisija za reformu školstva: Stručne škole u novom sistemu obrazovanja i vaspitanja*, Beograd, 1957.
34. Koraj, Zvonimir: *Četverogodišnji studij u izobrazbi učitelja*, Napredak, 138(1997.)1, str. 29–37
35. * * * : *Zašto ne prelazimo na desetogodišnje obvezno školovanje*, Napredak, 132(1991.)4, str. 441–445
36. Kralj, Viktor: *O reformi naših srednjih škola*, Zagreb, Kugli, 1919.
37. Kršnjavi, Iso: *Primjedbe uz "Načela o uredjenju srednjih škola u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca" i uz "Nacrt zakona o narodnim školama u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca"*, Zagreb, 1919.
38. Legrand, Louis: *Obrazovne politike*, Zagreb, Educa, 1993.
39. Leko, Ivan: *Aktuelni problemi školstva*, Zagreb, Školska knjiga, 1963.
40. * * * : *Društveno upravljanje u prosvjeti i školstvu*, Zagreb, Naprijed, 1958.
41. * * * : *Novi školski sistem, 2. prošireno i preaðeno izd.*, Sarajevo, Zavod za izdavanje udžbenika, 1963.
42. * * * : *Novi školski sistem*, Zagreb, Školska knjiga, 1961.
43. * * * : *Osnove sistema školstva i obrazovanja : priručnik za studente pedagoških akademija i nastavnike*, Zagreb, Školska knjiga, 1966.
44. * * * : *Prijedlog reforme drugog školskog stupnja u svjetlu kritika*, *Stručno obrazovanje* (1966.)4–5, str. 13–40
45. Lipovac, Milan: *Predškolski odgoj u Hrvatskoj : razvitak mreže predškolskih institucija u razdoblju od 1945. do 1980. godine*, Zagreb, Osijek, Narodne novine; Pedagoški fakultet, 1985.
46. Lokas, Josip: *Kratak osvrt na raspravu gosp. I. Radovanovića Unifikacija i reforma osnovne nastave osobitim obzirom na izobrazbu učitelja*, Zagreb [s. a.]
47. Ljubunčić, Salih: *Pedagogija u Hrvata od 1918. do 1938. god.*, u: *Pedagoška Jugoslavija 1918–1938.*, Beograd, 1939., str. 30–54
48. * * * : *Više pedagoške škole*, Napredak, 69(1928.)1–2, str. 19–26
49. Mijatović, Antun: *Nepodnošljiva lakoća konceptualizacije ili trideset teza za izgradnju školskog sustava, stručnih službi i izobrazbe kadrova za potrebe školstva*, Napredak, 134(1993.)3, str. 263–273
50. * * * : *Osnove ustroja školskog sustava*, Zagreb, Školske novine, 1994.
51. Naše teme. *Tematski brojevi posvećeni obrazovanju: Odgoj, obrazovanje i udruženi rad*, 20(1976.)4; *Sadašnji trenutak reforme obrazovanja (II.)*, 23(1979.); *Obrazovanje za III znanstveno-tehnološku revoluciju*, 32(1988.)1–2
52. *Naučna osnova za srednje škole (preštampano iz "Narodnih novina" od 17. veljače 1906. br. 39.)*, Zagreb, 1906.
53. *Obrazovanje nastavnika osnovne škole*, Beograd, Savremena škola, 1962.
54. Ogrizović, Mihajlo: *Razvitak školstva i pedagogije u Jugoslaviji od god. 1918. do god. 1941.*, Zbornik za historiju školstva i prosvjete, 10(1976.), str. 9–24
55. *Opšti zakon o školstvu sa Uvodnim zakonom, registrom i ekspozeom Rodoljuba Čolakovića*, Beograd, Izdanje "Službenog lista FNRJ", 1958.
56. *Osnove suvremene pedagogije*, Zagreb, Hrvatski pedagoško–književni zbor, 1999.

57. *Osnovni problemi obaveznog školovanja*, (Beograd), Savezni zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, 1955.
58. Pastuović, Nikola: *Teorije reformi odgojno–obrazovnog sustava : međunarodna usporedba*, Napredak, 132(1991.)4, str. 421–429
59. *Pedagogija i hrvatsko školstvo: jučer i danas, za sutra*, Zagreb, Hrvatski pedagoško–književni zbor, 1996.
60. *Pedagoška enciklopedija*, Beograd [etc.], Zavod za udžbenike i nastavna sredstva [etc.], 1980.
61. Petričević, Dušan: *Budućnost općeg obrazovanja*, Napredak, 133(1992.)2, str. 135–145
62. * * * : *Europske tendencije razvoja odgoja i obrazovanja*, Napredak, 132(1991.)4, str. 387–393
63. * * * : *Srednje obrazovanje*, Napredak, 136(1995.)4, str. 438–448
64. Potkonjak, Nikola M.: *Sistem obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1980.
65. *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Zagreb, Pedagoško–književni zbor, 1958.
66. *Prijedlog nove koncepcije odgojno–obrazovnog sistema u SR Hrvatskoj*, Delegatski vjesnik, 16(1990.)492
67. *Prijedlog osnovnih pravaca promjena u sistemu odgoja i obrazovanja : sažetak*, Školske novine, 41(1990.)29, str. 6–7
68. *Problemi, pravci i perspektive razvoja naše osnovne škole* (tema broja), Pedagoški rad, 43(1988.)4, str. 505–620
69. Radovanović, Ivo: *Unifikacija i reforma osnovne nastave osobitim obzirom na izobrazbu učitelja*, Split, Jugoslavenska štamparija, 1922.
70. Ratković, Milan: *Obrazovanje za razvoj*, Zagreb, Školske novine, 1987.
71. Ratković, Stjepan: *Novo uređenje učiteljskih škola*, Napredak, 63(1922.)9–10, str. 256–289
72. * * * : *Osnovna pitanja za novo uređenje visoke pedagoške škole*, Napredak, 82(1941.)4–6, str. 202–210
73. *Registar školskih propisa u FNRJ : 1945–1953.*, Subotica, Minerva, 1954.
74. *Rezolucija Sabora Socijalističke Republike Hrvatske o načelima izgradnje sistema stručnog obrazovanja*, Stručno obrazovanje, (1965.)4–5, str. 3–19
75. Rosić, Vladimir: *Predškolski odgoj i društvo*, Pula, 1984.
76. *Socijalistički samoupravni preobražaj odgoja i obrazovanja u SR Hrvatskoj : 1974–1984.*, Zagreb, Školske novine, 1985.
77. Steinman, Zora: *Obavezno školovanje u SR Hrvatskoj : demografski faktor, materijalne i kadrovske osnove*, Zagreb, Školska knjiga, 1964.
78. * * * : *Visoko školstvo u NR Hrvatskoj*, Zagreb, Zavod za statistiku NR Hrvatske, 1956.
79. *Stručne škole u Narodnoj Republici Hrvatskoj : kratka obavijest za roditelje i učenike*, Zagreb, Ministarstvo prosvjete NR Hrvatske, 1948.
80. Strugar, Vladimir: *Ususret promjeni sustava odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj*, Napredak, 142(2001.)2, str. 218–224
81. Svilokos, Bogdan: *O nekim pitanjima reforme gimnazije*, Pedagoški rad, 29(1974.)5–6, str. 200–209

82. Škavić, Josip: *Nova obučna osnova za učiteljske škole*, Napredak, 63(1922.)1–2. str. 29–35; 64(1923.)1–2, str. 39–43
83. * * * : *Osnovna škola i narodno društvo*, Napredak, 60(1919.)7–9, str. 176–186
84. *Školski propisi s popisom općeobrazovnih škola i nastavnog osoblja u Narodnoj Republici Hrvatskoj*, Zagreb, Školska knjiga, 1955.
85. *Školstvo u svijetu: komparativna analiza hrvatskog i europskog (svjetskog) školstva*, Zagreb, Hrvatski pedagoško–književni zbor, 1993.
86. Šooš, Edita: *Reforme odgoja i obrazovanja u razvijenim zemljama : problemi i načini rješavanja*, Napredak, 132(1991.)4, str. 430–435
87. Tošić, Ivo: *Sedmogodišnje obavezno školovanje*, Pedagoški rad, 1(1946.)1, str. 27–38
88. Tunkl, Antun: *Naučna osnova za učiteljske škole*, Napredak, 65(1924.)4–6, str. 93–97
89. Turić, Jure: *Osnova za preobražavanje naroda školom*, Zagreb, Kugli (1919.)
90. * * * : *Osnova zakona za odgoj i obrazovanje sve mladeži pedagoški organizovanim životom, tjelesnim i duhovnim radom u školi, porodici i društvu*, Sarajevo, Štamparski zavod, 1924.
91. Ursić, Ivo: *Problemi srednje škole i srednjoškolske omladine u Hrvatskoj, I. dio*, Zagreb, 1941.
92. Vrgoč, Hrvoje: *Neke značajke osnovnog i obaveznog školovanja u svijetu*, Napredak, 133(1992.)2, str. 169–80
93. Vučak, Slavko: *Mogući razvoj srednjeg stručnog školstva u Republici Hrvatskoj*, Napredak, 134(1993.)2, str. 197–203
94. Vukasović, Ante: *Opće obrazovanje i reforma školskog sistema*, Zagreb, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 1968.
95. Vuković, Ivan: *Razvoj visokoškolskog obrazovanja u Hrvatskoj*, Napredak, 136(1995.)4, str. 449–455
96. *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o srednjem obrazovanju*, Narodne novine (Zagreb), 32(1976.)27343–347.
97. *Zakon o narodnim školama u Kraljevini Jugoslaviji: s kratkim tumačenjem i objašnjenjem u vezi sa Zakonom o činovnicima od 31. 7. 1923.*, Zagreb, 1929.
98. *Zakon o pedagoškim akademijama*, Prosvjetni vjesnik, 13(1960.)10, str. 231–234
99. *Zakon o srednjem obrazovanju*, Narodne novine (Zagreb), 27(1971.)30, str. 206–211
100. *Zakon o srednjim školama*, Prosvetni glasnik (Beograd), 45(1929.)9, str. 683–717
101. *Zakon o učiteljskim školama*, Prosvetni glasnik (Beograd), 45(1929.)9, str. 718–745
102. *Zakon o univerzitetima*, Zagreb, 1930.
103. *Zakon o usmjerenom obrazovanju*, Vjesnik Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske, 2(1982.)3, str. 65–93
104. *Zakon ob ustroju pučkih škola i preparandija za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji i razprava o njem u hrv.–slav. Saboru*, Zagreb, Lav. Hartman i družba, 1874.
105. *Zakonske odredbe, provedbene naredbe i ostali propisi u upravi nastavne struke, I. knjiga (od 10. 4. 1941.–30. 6. 1942.)*, Zagreb, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, 1942.
106. Žanko, Miloš: *Učenik i reforma školstva*, Beograd, Omladina, 1956.

Službena glasila Ministarstva prosvjete:

1. *Službeni glasnik kr. hrv.–slav.–dalm. zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu*, godišta: 1883.–1924.
2. *Prosvetni glasnik: službeni list Ministarstva prosvete*, 40(1923.)–55(1939.)
3. *Službeni glasnik banske vlasti Banovine Hrvatske, Odjela za prosvjetu*, 1(1940.)
4. *Službeni glasnik Ministarstva nastave*, 1(1941.)–4(1944.)
5. *Prosvjetni vjesnik: službeni organ Ministarstva prosvjete Narodne Republike Hrvatske*, 1(1948.)–33(1979.)
6. *Vjesnik Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske*, 1(1981.)–10(1990.)
7. *Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske*, 1(1991.)–4(1994.)
8. *Glasnik Ministarstva prosvjete i športa*, 1(1995.)–2(1996.)
9. *Vjesnik Ministarstva prosvjete i športa*, 1(1997.)–2(1998.)
10. *Prosvjetni vjesnik: glasilo Ministarstva prosvjete i športa*, 1(1999.)–3(2001.)

CROATIAN SCHOOL SYSTEM IN 20TH CENTURY

(Summary)

This paper deals with innovations (changes) being introduced into Croatian school system in 20th century. By school system the regular way of education, i.e. educational grades, duration of such education and age of school attendants is understood. Pedagogic innovations (new pedagogic concepts, methods of education etc.), changes of aims, tasks and subject–matter of education as well as of the whole system of education are not the topics of this paper.

In 20th century in Croatia prevailed two basic systems of education. First, established in the period of Austria–Hungary Empire on the base of the first School Act of 1874 and slightly changed by the second School Act of 1888 and by the Public School Act of 1929 was in use almost till the middle of the century.

The pre–school education was not compulsory. Kindergartens in major cities were mainly run in private arrangements. Primary schools were divided in lower primary schools (4 years) and higher primary schools (3–4 years). The compulsory education started at the age of 7 and continued for 5 years of primary school and 2–3 years of so called “repetitive classes” (for school–children braking off the education the fourth class was extended over the period of two years). Others, continuing education could after finishing the primary school enrol the higher primary school (since 1894 higher primary schools were extended by the scientific orientation, i.e. by curriculum of scientific schools), gymnasium or gymnasium with scientific curriculum.

After graduating the higher primary school or lower gymnasium enrolment in teachers' training school (four years) or in secondary vocational schools was stipulated by passing the leaving exam.

The primary school system (including civic schools and teachers' training schools in Dalmatia and Istria) was regulated by regional Acts and regulations issued on the base of School Act of 1869.

After disintegration of Austrian–Hungarian Empire and after the first World War Croatia became the part of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (since 1929 The Kingdom of Yugoslavia). Ten years were needed to this country to issue the new unified School Act. School Acts of 1929 (about national schools, secondary schools and teachers' training schools) and of 1931 (about civic schools) did not essentially effect the formal status of school system in Croatia. The proclaimed compulsory eight years education (4 years of elementary school and four years of higher national school or civic school or gymnasium) was a dead letter as government did not provide conditions for introducing the Act or any measures to sanction the avoiding of this compulsory measure. By Act about teachers' training schools training of teachers was expanded over the period of five years.

In the period of NDH (Independent State of Croatia) the formal structure of school system in Croatia was not changed because the urgent reaction of Ministry of teaching was basically turned towards changing the subject–matter and education components.

After the Second World War Croatia again became the part of a new state (Yugoslavia), in which the old “dual, bourgeois and non–democratic” school system was abolished. The basic change was longer compulsory education – in 1946 the Law about 7 years compulsory education was issued, and in 1951 the Law about national schools prescribes eight year compulsory education. Gradually, the eight years primary school was formed by uniting the primary school and lower gymnasium (gymnasium became a four years school with possibility of enrolment after graduating the primary school), or by expanding the four years primary school, with some transient six years primary school in the period from 1951 to 1954. The new, General School Act about schools of 1958 defined the school system upon some reforms: legal eight years compulsory primary education, introducing pre–school education in school system, introducing gymnasium as four years school with several profiles, enlarged possibilities of enrolment into higher and high schools and universities, abolishing step by step the teachers training schools and establishing the pedagogic academies.

In seventies the reform of secondary school education was made (so called Šušvar reform, based upon decisions of X congress of the Communist Party of Yugoslavia). Secondary schools education was organised in two grades – the preparatory (common base of teaching plan and programme) and the final grade. The first generation was enrolled in reformed secondary school system in the school year 1975/76. In eighties the reform of secondary school system was seriously criticised. Some sporadic interventions and corrections could not improve basically bad concept and in 1989 and 1990 deep changes were made with introducing (returning) gymnasiums and vocational schools.

In the decade of independent Croatia no important changes in formal structure of Croatian school system was made (concept of changes of 1990 was worked out and accepted) because such innovations ask for the well thought over plan including psychological and pedagogical base, support of society and great financial means.